



# Metafysikkens uunnværlige elendighet

**Armen Avanessian**

*Metafysikk for vår tid*

Existenz forlag, Oslo 2021, ISBN 9788269190939

Heine Alexander Holmen

Instituttleder, Institutt for filosofi og religionsvitenskap, NTNU

Førsteamanuensis i filosofi, UiT Norges arktiske universitet

[Heine.a.holmen@ntnu.no](mailto:Heine.a.holmen@ntnu.no)

Det er sant, det kunne ha vært en metafysisk verden.

*Friedrich Nietzsche, Menneskelig, altfor menneskelig (2012)*

Man kommer kanskje alltid, av nødvendighet, sent til metafysikken – hvis man i det hele tatt kommer frem. I så måte ligger det likevel en sannhet i at disiplinen betegnes som *meta* – som altså er gresk for «etter», «over» eller «utover» – til tross for at dette navnet skyldes en ren tilfeldighet. Som kjent kommer ordet metafysikk av bokholderi og et redaksjonelt problem: noen av Aristoteles' tekster ble ordnet i en egen bok etter *Fysikken* og, navnløse som de var og uten tydelig rød tråd eller tema, så ble de helt enkelt betegnet som *ta meta ta fusika* – «de tekstene som kommer etter Fysikken». På denne måten ble altså disiplinen metafysikk født. Sannheten om metafysisk for-sent-komming er derfor tilfeldig, en historisk kuriositet. Men tilfeldig eller ei, det hviler likefullt sannhet i dette *etter*: til metafysikken kommer vi sent.

Kanskje ikke så rart: det har jo lenge heftet en viss mistenksomhet og skepsis til det metafysiske, både i vitenskapen generelt, men også, og mer overraskende kanskje, i filosofien – metafysikkens kjerneland. Ikke sånn å forstå at det ikke lenger finnes metafysikk i vitenskap eller i filosofi: men den blir gjerne sett som et intellektuelt villnis – et domene man enten trenger å rydde opp i, stramme opp og gjøre vitenskapelig, eller unngå fullstendig. Det siste under selvsamme vitenskapelige fane som for mange nødvendiggjør opprydding og ønsket om ny start. Den skotske filosofen David Hume står gjerne frem som anfører for den harde, skeptiske linjen der metafysikken søkes evakuert; mens Immanuel Kant,

Humes tyske motstykke, tok til orde for en avgrenset, vitenskapliggjort og kritisk form for metafysikk. Om man velger å lene seg på den ene eller andre foten her, så er budskapet uansett det samme: metafysikk er en hengemyr der selv de skarpeste hjerner, akkurat som de største armeer i tungt terreng, kjører seg fast. En av filosofiens *grand old men* av i dag, Jürgen Habermas, har til og med tatt til orde for at vår tid bør være den *postmetafysiske* tid. Det postmetafysiske er presumptivt en tid etter metafysikken – selv om en kan merke seg at dette nye «etter» både blir smør og duppe på flekk gitt at ordet *meta* allerede betegner det som kommer etter. Det metafysiske erklæres uansett som noe å legge bak seg: den er et avlagt stadium på samme måte som antikken, renessansen eller 80-tallets synth-pop er (mer eller mindre) forgagne stadier på historiens vei. Svært mange har latt seg overbevise av varskuene og holder seg derfor unna.

Forfriskende er det da å lese et nyskrevet kampskrift for metafysikken – og denne gangen fra det som må betegnes som kontinentalfilosofisk hold. Det er «dårlige tider, men gode tider for metafysikken», skriver nemlig den østerrikske filosofen Armen Avanesian innledende i sin bok *Metafysikk for vår tid* (Avanesian, 2021, s. 9). Boken ble relativt nylig oversatt til norsk på Existenz forlag. Jeg skriver «relativt nylig» og kjenner med det et snikende ubehag: for boken kom på norsk i 2021 og vi kan allerede skrive 2023 i kalenderen. Imellom nå og da har det gått mye vann under broen, deriblant en full-skala krig som direkte berører hele Sentral- og Øst-Europa. Da oversettelsen var rykende fersk, ble jeg faktisk forespurt å skrive en tekst om den til Salongen. Teksten har uteblitt til nå, og det hele virker lenge siden. Sånn sett har også jeg kommet sent til dette med metafysikken – derav ubehaget. Kamproppet til Avanesian låter heldigvis like friskt og nødvendig i 2023, som det gjorde da jeg fikk boken i hende. Den fortjener derfor å få oppmerksomhet. For som Avanesian skriver: postmetafysisk eller ei, vår tid gir likefullt opphav til presserende nye «spørsmål som ikke har tilgang til empiri» og som må forstås som metafysiske i ordets tjukkeste forstand: samtidig som vår tids «meningskriser og overbelastninger» er noe vi har «glemt å forstå som metafysiske» (2021, s. 9). Vi trenger derfor en metafysikk for vår tid. Det er med andre ord på høy tid å begi seg den nederlagsdømte metafysikken i vold, ifølge Avanesian – *come what may*.

La oss unne oss et par ord om forfatteren før vi kommer dit. Armen Avanesian, filosof, litteraturviter og politisk teoretiker, er nok et relativt ukjent blad i norsk sammenheng. Han er født i Østerrike i 1973 og jobber per i dag ved Freie Universität Berlin. Han har dessuten flere bøker på samvittigheten allerede, både tyskspråklige og oversatt til engelske. Mest kjent er han nok likevel for sine bidrag innen filosofi og kunstteori. Her har han forsvart en form for spekulativ realisme, samt tatt til orde for det som betegnes som akselerasjonisme. Sistnevnte er en marxistisk-inspirert retning hvor hovedideen, grovt sett, er å intensivere og øke kapitalismens utvikling for derigjennom å bidra til dens iboende destabilisering som så i sin tur vil bane vei for sosialismen og det post-kapitalistiske samfunn. For Avanesian henger tydeligvis disse to idé-kompleksene sammen. At både det politiske, det estetisk-litterære og det metafysiske tenkes i tett sammenfiltrering preger derfor *Metafysikk for vår tid* i aller høyeste grad. Boken kom ut på tysk med tittelen *Metaphysic zur Zeit* i 2018 på Merve Verlag og ble så oversatt på Existenz forlag ved Lars Holm-Hansen i 2021. Den fyller knappe 115 sider og er vel ment populært i den forstand at den ikke strekker seg mot å være et stykke fagfellelvurdert fagfilosofi. Det er både bokens styrke og svakhet, etter min mening, at den er blitt såpass kortfattet: styrke fordi den dermed evner å behandle mye tematikk på kort tid og, i hvert fall tidvis, på lettfattelig vis; svakhet fordi den nettopp har store ambisjoner om å se ting i sammenheng og derfor sniker det seg også inn en følelse av at temaene raser litt for fort forbi.

Avanessian har organisert tematikken i tre hoveddeler: først kommer en del om metafysikken mer generelt og tradisjonelle tema, så som substans/aksidens, form/materie, liv/død; deretter følger en del om metafysikkens nye tider, hvor tema som tid, sannhet og realitet gis ny relevans; for til sist å avsluttes med en kortere del som tar til orde for spekulasjonens legitimitet i dag. I det store og hele vil jeg følge forfatterens kurs.

## Metafysikk

Innledningen og første del går løs på metafysikken mer generelt. Spørsmålene blir stilt på rekke og rad: Hva er metafysikk? Hva er dens objekt? Hvordan fungerer den? Hvorfor har den havnet såpass mye i vanry i vår egen tid? Avanessian skyr ikke de store kontroversene her. Det blir raskt klart at metafysikken i liten grad har et avgrenset domene å forholde seg til og langt mindre enn metodikk eller virkemåte som man kan enes om. På mange måter fremstår det hele snarere som et område der alt settes i spill på én gang og som følgelig gjerne preges av en spekulasjonens viltre logikk. Dermed blir det også tidlig klart for leseren hvorfor nettopp metafysikken, av alle filosofiske underdisipliner, både er blitt hånflirt og frykten til del.

Renessansen av metafysikk som underdisiplin innen analytisk eller angloamerikansk filosofi i kjølvannet av de modallogiske arbeidene til David Lewis (1999) og Saul Kripke (1972) – men også som resultat av arbeidet til folk som David Armstrong (1978) – er en bevegelse som har gjort seg bemerket en stund allerede. På denne siden av den filosofiske kjølen lot man seg særlig inspirere av W.V.O. Quine og hans utfordring mot, og langt på vei fullstendig nedrivning av, skillet mellom analytiske og syntetiske påstander i artikkelen «Two dogmas of empiricism» (1980). Med dette tok Quine bort mye av grunnlaget for å gjøre meningsfulle skiller mellom påstander som var interne for et gitt vitenskapelig rammeverk, og derav også håndterbare, empiriske spørsmål, og de som var eksterne for rammeverket og følgelig uhåndgripelige – eller med andre ord: som var *metafysiske* og (Gud forby!) spekulative. Et slikt skille var nemlig grunnlag for den positivistiske avvísningen av metafysikken, som blant annet Rudolf Carnap frontet. I tillegg så man blant de analytiske filosofene raskt nytteverdien av nye modallogiske verktøy fordi man nå kunne operasjonalisere en del metafysiske grunnbegreper, så som skillet mellom nødvendige og mulige sannheter, samt, og mer kontroversielt kanskje, begreper så som essenser og *a priori*.

Analytisk metafysikk har i liten grad sett seg tilbake siden.

Avanessian skriver som sagt fra den andre siden av kjølen, med beina godt plantet i den kontinentale filosofi-tradisjonen, så det meste av den analytiske historien ignorerer han glatt. I kontinentalfilosofien har metafysikken vært i vanry lenger. De store navnene som har preget tradisjonen har derfor stort sett konkurrert seg imellom om å være den første store filosofen som makter å fullstendig kaste av seg det metafysiske – ved å tilby en ny måte å virke filosofisk på som alternativ. I dette henseende har både Friedrich Nietzsche og Martin Heidegger, Simone De Beauvoir og Jacques Derrida, mye til felles. Man har særlig sett trollet i form av tvilsomme teologiske forbindelser i de sentrale metafysiske temaene – så som troen på det absolutte, fabuleringer om det evige versus det timelige eller i diskusjoner av substanser og essenser. Følgelig har metafysikken blitt sett på som en del av den tvetydige, og muligens også skadelige, intellektuelle arven fra fortidens filosofihistorie og noe man må søke å overvinne. Den historiske tradisjonen, via de teologiske filosofene i middelalderen, forstod jo mennesket som et metafysisk dyr – et *animal metaphysicum*. De nye filosofene jobbet derfor hardt for å pensjonere dette vesenet til fordel for nye og bedre forståel-

ser av både verden og vår egenart: selv om dette, i siste instans, kunne føre til at vi også måtte legge bak oss selve filosofien.<sup>1</sup>

Det er nettopp her at Avanesian ønsker å distansere seg fra sine filosofiske forgjengere ved å ta til orde for metafysikken i favør av en variant av spekulativ realisme. Det siste er en relativt ny retning innen kontinentalfilosofisk tenkning, som har utviklet seg særlig utover på 2000- og 2010-tallet, hvor man på ulike måter har tatt til orde for at det lar seg gjøre å ha en kontinentalfilosofisk og fenomenologisk informert utgave av metafysisk realisme.

Nå er det ikke nytt at filosofien på ulike måter beskyldes, enten av sine egne eller av andre, for verdensfjernhet, gammelmodighet og spekulasjon – eller, som i vår egen tid, for å utdanne dem som få eller ingen har bruk for i et moderne arbeidsliv. Filosofi kan jo, som Heidegger sier et sted, symbolsk nok defineres som det som får tjenestepiken til å le. Han sier dette med referanse til historien om hvorledes den første naturfilosofen, Thales fra Milet, gikk hodestups i en grøft fordi han stirret opp mot himmelen uten å se seg for mens han tenkte så det knaket. Et godt fall har alltid hatt sine komiske sider, selvfølgelig, så den trakiske tjenestepiken som så Thales falle, lo av hjertens lyst av den forlorne filosofen. Selvsamme latter kan filosofien også avstedkomme i dag – hos alt fra vitenskapelige kolleger på universitetet til representanter for Kunnskapsdepartementet. Filosofien har nemlig en fremmedhet ved seg, som kan, og dette kan man egentlig ikke nekte for, gjøre at man fremtrer både ubehjelpelig og komisk sett utenfra. Allerede Platon innrømmet såpass da han skrev i forbindelse med den berømte hulelignelsen i dialogen *Staten* at filosofen, han som nettopp har vært ute av hulen og sett virkeligheten og solen selv, vil ha trøbbel med å orientere seg idet han stiger ned i den mørke hulen igjen til ikke-filosofene. For der nede vil filosofen slite med å se det som de andre ser så tydelig i hverdagslivets dunkle, og ikke minst falske, fasade. «Vil han ikke da bli utledd», spør Sokrates, «og vil ikke fangene si at han har kommet tilbake fra sin oppstigning med ødelagte øyne, og at det ikke lønner seg å stige opp?» (Platon, 2001, 517a).

Andre utfall er vel så alvorlige: Karl Marx sine raljeringer over filosofiens elendighet tør eksempelvis være kjent stoff. Ifølge han måtte filosofene så raskt som mulig reorientere seg slik at man søkte å forandre verden snarere enn å forstå den på verdensfjernt vis. Som det heter seg fra *Teser om Feuerbach*: «Filosofene har bare *fortolket* verden forskjellig, det kommer an på å *forandre* den.» (Marx, 1973, s. 34). I dag næres samme type skepsis, som nevnt, også av statlige utdanningsmyndigheter, idet alskens kandidat-undersøkelser og statistikk igjen og igjen konfronterer det arme filosofifaget med dets bunnløse håpløshet og uanvendelighet. Felles her er tanken om at filosofien, og særlig dens metafysisk-teoretiske slagside, er, som Avanesian skriver, uttrykk for en «håpløst foreldet og gammeldags tenkemåte» (2021, s. 11).

Rent historisk, skriver Avanesian, har likevel den spekulative filosofiens energi aldri falt helt til ro: dette er et poeng han ønsker å peke på og dra nytte av (2021, s. 11). For snarere enn å dempes og lindres av vitenskapelige fremskritt og utvikling, er det snarere slik at de metafysiske og spekulative spørsmålene virker å blomstre opp i stadig nye kontekster og tagninger – spesielt dersom filosofien makter å forholde seg aktivt til de vitenskapene og teknologiene som preger en tidsperiode. I så måte har metafysikken en historisk og situasjonsbetinget dimensjon, hevder Avanesian. Kanskje kan man til og med si at filosofiens spekulative energi nettopp får oppsving av historisk betingede teknologiske revolusjoner og

1. Se særlig Heidegger og hans essay «The End of Philosophy and the Task of Thinking» (2008), eller boken *What is Called Thinking* (1976). Her betoner han at filosofien i vår tid må avsluttes og erstattes av det han omtaler som tenkning, men at det samtidig betyr at metafysikken – som filosofien i all vesentlighet er identifiserbar med, ifølge Heidegger – må fullføres eller fullstendig gjøres.

større sosiale endringer? For det er unektelig fristende å se fremveksten av de første greske naturfilosofene i hundreneårene før vår egen tidsregning som reaksjoner på at skriftspråket ble innført eller å se de etisk-metafysiske skoleretningene fra og med sofistene og Sokrates i lys av de demokratisk-politiske institusjonenes utvikling i greske bystater. Videre kan det være en tanke å se moderne filosofi i lys av boktrykkerkunst, industrialisering og tiltagende politisk demokratisering eller for den saks skyld oppsvinget av vår egen tids metafysikk og spekulasjon i lys av digitalisering og radikal endring av politiske strukturer. Budskapet må være at uansett vitenskapelig utvikling, så føder de nye vitenskapene og teknologiene stadig nye metafysiske spørsmål, spekulasjoner og, ikke minst, filosofiske vindegg.

En annen innfallsvinkel som understreker det samme er, som Avnessian skriver, å se hvordan mange av de store filosofene energisk, men likefullt fåfengt, har søkt å fjerne de siste restene av metafysikk gjennom å reagere på sine forgjengere (2021, s. 12): slik Kant «knuste alt» som en slags reaksjon på Hume; og slik pessimisten Arthur Schopenhauer bevæpnet til tennene med østlig filosofi i sin tur brøt kamper med Kant, hvilket kun avstedkom at Nietzsche gøyv løs på Schopenhauer igjen med full kraft i et forsøk på å «omvurdere alle verdier» og filosofere med en hammer. Til slutt søkte Heidegger å spore av hele filosofihistorien og få den tilbake til start og tilbake til den filosofien eller tenkningen som presumptivt artet seg forut for Platon. Som en slags dessert avslutter Derrida ballet ved å slå fast metafysikkens uovervinnelighet og uavvendelighet. Atter fremtrer dermed metafysikkens uunværlighet.

Historikken kan dessuten kobles opp mot en annen erkjennelse, som er epistemologisk og som synes å ha sunket inn hos de fleste etter noen århundrers vitenskapelig utvikling og tradisjonskritiske aktivitet: nemlig at metafysiske antagelser og postulater ubønnhørlig følger med som nissen på lasset. På mange måter kan filosofien sees som en århundrelang unnvikelsesmanøver og reaksjon på vitenskapelige – og da særlig *natur*-vitenskapelige – fremskritt og teoriutvikling. Dette som i en slags søskenkamp. For de metafysiske og filosofiske spekulasjonene har tross alt ledet frem til og gitt opphav til vitenskapelige disipliner, så som at den moderne fysikken i og med Isaac Newton på 1700-tallet vokste ut av en intellektuell bølge som inkluderte alt fra Descartes og Leibniz til Bacon; eller at den nye disiplinen biologi fosses frem i kjølvannet av Darwin med solid gjødning fra tidligere filosofiske diskusjoner. Vår egen tid kan i samme åndedrag holde frem den vitenskapelige psykologien – og da kanskje særlig kognisjons- og nevrovitenskapene – som har sprunget ut av et fruktbart, åndelig klima der en Edmund Husserl og en William James kan sies å ha bidratt i kanskje like stor grad som Jean Piaget, B.F. Skinner og Noam Chomsky. Paradoksalt nok finnes det lite historisk takknemlighet igjen overfor de spekulative-filosofiske bidragene hos de nye disiplinene, som stort sett har sett tilbake på sine historiske opphav i filosofien og metafysikken med stebroderlige flir som ikke helt lite minner om det fliret Thales ble til del fra den trakiske tjenestepiken. Ledet an av den matematiske og, i nyere tid, statistiske rasjonalitetens hegemoni har gjerne enhver tenkning som ikke fremstår som like vitenskapelig og matematisk blitt «avvist som et barnslig forstadium eller som metodisk utilstrekkelig» (Avnessian, 2021, s. 18). Filosofien og spekulasjonen har så i stor grad reagert som et avvist, eldre søsken på de nye disiplinenes voldsomme fremmarsj ved å stadig forsøke å hjemseke dem og demonstrere deres tilkortkommenhet: ved å problematisere og peke på hvordan de selv, tross sin selvforståelse som stuerene, ikke-spekulative og vitenskapelige, uavlatelig har med seg hårete og (ofte) problematisk metafysisk bagasje i sekken. Det *er* en søskenkamp her, men som Avnessian skynder seg å legge til: det er en kommunikasjon mellom filosofi og vitenskap, mellom spekulasjon og matematifisering, empiri og statistikk, som foregår «på fortrolig basis» og hvor man «problematiserer hverandre på en produktiv måte» (2021,

s. 19). Blant annet, og som både Karl Popper (2002) og Thomas Kuhn (1996) er inne på, fordi det ligger tjukke metafysiske rammeverk implisitt og bak ethvert vitenskapelig eller teknologisk paradigme.

I så fall kan man kanskje påstå at vitenskapelig-teknologiske nyvinninger uunngåelig innebærer en enorm produksjon av implisitt spekulasjon – selv om det som oftest skjer uten at man er seg dette bevisst. Kombinert med at filosofien har forsøkt seg med en storstilt av-metafisering, får man da et ganske finurlig resultat, som den såkalte «hastighetsfilosofen og dromo-nihilisten» Paul Virilio formulerer det: nemlig at teknologien og vitenskapen er blant de krefter som, snarere enn den spekulative filosofien, er med på å fremme det ukjente og ikke-rasjonelle i vår tid (Avanessian, 2021, s. 20). Ikke i den forstand at vitenskapene ved dette bidrar til økt irrasjonalitet: men snarere ved at deres mangslungne teoretiske og teknologiske nyvinninger, i tillegg til sin eksplisitte og åpenbare vitenskapelighet, uavlatelig gir opphav til en strøm av ukjente, åpne spørsmål og spekulativ teoridannelse. Atomet, superstrengene, molekylene og DNA-et – for ikke å snakke om den periodiske tabellen – er i det perspektivet snarere å anse som minst like spekulative utkast og tankebygninger som Baruch Spinozas pan-teisme (1992) eller G.W. Leibniz' monadologi (1989). I sin fulle matematifiserte form fremtrer de riktignok som edruelige og vitenskapelige, men det er bare noe som tilslører og dekker til vitenskapenes spekulative dimensjon. Derfor blir det ikke riktig å utbasunere, som Heidegger gjør, at vitenskapen og vår egen tid *ikke* tenker: tvert om, den tenker og det i overflod og «så spekulativt at den må skjule det for seg selv og omverdenen», hevder Avanessian (2021, s. 21).

Alt dette er vel og bra, og Avanessian trekker mye godt ut av dette: men det blir fort *for* mye, etter min oppfatning. Det virker på meg som om Avanessian av og til tenker at spekulasjonsbehovet frigjør oss totalt. La meg gi et eksempel: ifølge han lever vi nemlig, og på grunn av utviklingen innen vitenskapene, i en tid der naturlovene enten har endret seg fullstendig eller ikke finnes i det hele tatt. Grunnen ser ut til å være at nyere utvikling i fysikk (les: kvantefysikk) har gjort at man har gått vekk fra universelle, newtonske lover til probabilitisme og sannsynlighetsprinsipper. Videre lever vi i en tid, igjen ifølge Avanessian, der det er «ikke bare tingene som forandrer seg, men tiden selv» (2021, s. 25). Avanessian skriver dette før han så klasker til med å gjengi et heller barokt utdrag fra Walter Benjamins beskrivelse av begrepet opprinnelse. Selv om det er aldri så poetisk, så avsluttes dermed diskusjonen med å sitere noe relativt uforståelig om at opprinnelsen «står som en virvel i tilblivelssens flod og river oppkomstens materiale til seg i sin egen rytmikk» (2021, s. 25). Dessverre er dette symptomatisk for Avanessians fremgangsmåte på avgjørende steder.

Vi kan merke oss at Avanessian gjør dette for å begrunne en programmatisk påstand: et kamprop om at vi trenger «nye konsepter og en nøye granskning av de opprinnelige metafysiske begrepene og sentrale kategoriene i filosofien» (2021, s. 24). Problemet er ikke at Avanessians konklusjon og kamprop blir feil: snarere tvert om, jeg er langt på vei enig i at vitenskapene har en spekulativ eller metafysisk dimensjon. Jeg er videre enig i at dette nødvendiggjør metafysisk nytenkning og en metafysikk for vår tid der vi tar i bruk klassiske metafysiske begreper som så rekontekstualiseres og settes inn i nye sammenhenger. Men det blir for mye Møllers tran å hevde med et par-tre sveip at vitenskapens utvikling viser at naturlovene ikke lenger finnes eller at de har endret seg: eller for den saks skyld, at tiden selv har endret seg. Dette er tross alt store metafysiske diskusjoner og fordrer grundighet og etterrettelighet før vi kan påstå å ha god grunn til å følge Avanessians kurs.

Jeg trekker inn dette fordi det dessverre også preger boken når Avanessian går mer detaljert og mindre programmatisk til verks. La meg gi deg et par eksempler. For Avanessian går nemlig over, etter først å ha satt på plass et mer generelt program, til å diskutere noen sen-

trale begrepspar og tema fra metafysikken, med mål om å nettopp rekontekstualisere dem og sette dem inn i en relevant, ny sammenheng. Først ute er begrepsparet substans og aksidens. Substans blir tradisjonelt sett på som det vesentlige for en ting eller et objekt, og det som må være der for at tingen skal være det den er. De aksidensielle egenskapene er derimot dem som tingen kan miste uten derav å miste seg selv. Avnessian bruker et ansikt for å illustrere: ansiktets vesentlige egenskaper ved et menneske er at det må ha et hode som består av nese, munn og øyne og så videre; men hvorvidt vedkommende smiler eller ikke hører til det aksidensielle. Man kan nemlig slutte å smile uten å opphøre å eksistere som den man er. Men så sier Avnessian i en kuvending: «den som hevder noe slikt, har kanskje aldri blitt forført av et smil» (2021, s. 26). For et smil kan tross alt være noe som man, når det gjelder en man er tiltrukket av, «ikke kan tenke bort fra den andre» (2021, s. 26). Med andre ord: smilet kan være nettopp det vesentlige ved et ansikt. Dette grepet, som fremstår som billig, selv om man selvsagt kjenner seg igjen i forførelsens fenomenologi, blir så opptakten til en problematisering av selve skillet mellom substans og aksidens. Skjønt «problematisering» blir å ta hardt i: det er snarere en form for jazz-improvisasjonens logikk som preger Avnessian når han går videre til verks. For her går det raskt unna: først trekkes cheshirekatten inn, som et slags pauseinnslag, fordi den berømte katten fra *Alice i Eventyrland* nettopp består like fullt og som seg selv til tross for at smilet er dens eneste rest. Altså cheshirekatten består nettopp, og ene og alene, ved hjelp av sitt påstått-aksidensielle smil. Deretter hoppes det hurtig videre til Newton og kvantefysikk, Hume og kausalitet, før det nærmest ut av det blå foreslås å oversette aksidens med ulykke i vår tid. Til slutt hevdes det med bravur at ulykkene av i dag ikke lenger bare er «vedheng til substansen», men tvert om noe som er i stand «til å snu om på den (bestående) metafysiske ordenen» (2021, s. 28). Når støvet har lagt seg, virker det på meg som at det Avnessian ønsker å trekke ut av denne ekspressferden er at aksidensen av i dag, altså ulykkene, ikke lenger er aksidensiell: ulykkene er tvert om vesentlige og i stand til å bevege det substansielle og vesentlige. Begrunnelsen synes å være at en ulykke av i dag truer systemet som helhet – les atomkatastrofe, finanskriser eller truende klimakollaps – fordi de har blitt ukontrollerbare og uunngåelige ved at de nå er «algoritmiske» – hva nå enn det skulle bety.

Det som er trøblete her er, som sagt, både at det går svært raskt unna, men også at Avnessian ser ut til å gli sømløst over fra å snakke om metafysikk til å snakke om noe som best kan forstås som det politiske systemet. Det kan selvsagt være gode grunner til å se disse størrelsene i sammenheng, jeg skal ikke nekte for det: men det gjøres ikke noe arbeid her for å motivere sammenstillingen. Å gli hurtig fra det ene til det andre fremstår derfor som intellektuelt uredelig – ja, på grensen til sleipt. Herfra og ut må jeg derfor også innrømme at jeg sliter med å følge jazz-improvisasjonene til Avnessian – og er langt mindre i stand til å gjengi dem uten å fortape meg i uvesentlige detaljer. Et slags høydepunkt kan likevel nevnes: Avnessian leker nemlig med ideen om at juridiske lover har begrenset gyldighet innenfor en bestemt politikk eller et landområde. Vel og bra. Han hevder så at dette står i likhet med hvordan tyngdekraften ikke erfares i et romskip som kretser rundt jorden. Her blir det raskt mer trøblete: for dette er sprøyt dersom man tenker seg om, all den stund gravitasjonen forklares som slyngninger i tid-rommet og disse erfares nettopp som det de gjør i et slikt romskip. Den opplevde vektløshet er med andre ord en måte å erfare tyngdekraften, hvor rart det enn høres ut. Avnessian går derimot ufortrødent videre og hevder at vi nå kan «fastholde at naturlover alltid inngår i en naturpolitikk», før han turer på med å gjøre den politiske flyktningen til en paradigmatisk figur i vår tids metafysiske teater før han sneier innom såkalte iDisorders (sykdommer og uvaner som skyldes digitale duppeditter, så som oppmerksomhetsvansker) for å underbygge at skillet mellom organiske og sosiopo-

litiske traumer i dag er utydelige (2021, s. 33). Det hele toner så ut med ordene: «Opplysning i det tredje årtusenet er menneskets utgang av den selvforskyldte uvitenheten om den substansielle aksidensen som preger vår eksistens» (2021, s. 38). Det siste kan ikke leses som annet enn en politisk kommentar: om at ulykkene og aksidensene er vesentlige for vår tid og noe vi selv har skylden for å være uvitende om. Det er mulig han har et godt politisk poeng i det siste der, men som leser sliter jeg med å vite hvor vi nå har landet og hva det er vi har vært med på underveis. Jeg mener: hva betyr det egentlig å si at naturlovene alltid inngår i en naturpolitikk? Vedtas naturlovene? Eller er det meningen at naturpolitikken har naturlovene med seg? Teksten gir få pekepinner om hvor dette bærer.

For meg som fagperson swinger derfor dette dårlig: det til tross for at jeg liker jazz. Jeg blir sittende mer og mer utålmodig og ønske meg at Avanesian for en gangs skyld tar det han påstår og sier såpass på alvor at han i det minste prøver å vise noen sammenheng eller argumentasjon. For intellektuell spekulasjon og metafysikk er jeg virkelig for: det er den intellektuelle frijazzens form jeg sliter med. For meg fremstår det hele tidvis som rene retoriske øvelser og intellektuell sleiphet. Men det er kanskje også meningen? Kanskje er det først og fremst leken og improvisasjonen Avanesian ønsker å la gjelde her og i spekulasjonens ånd? At det kanskje ikke er ment å tas alvorlig? At han forsøker å vise mulighetene som ligger i de gamle begrepene fremfor å ta dem i bruk på alvor og vise deres gyldighet? Kanskje deler vi bare ikke humor og at vi derfor leker dårlig sammen, Avanesian og jeg?

Nei, Avanesian mener nok langt mer alvor. For eksempel er han ganske tydelig på hva han ikke har sympati med i dagens filosofi når han improviserer rundt tematikken form og materie. At filosofer fremdeles kan diskutere tema som fri vilje eller hvorvidt våre valg er fysiologisk determinert av hjernen eller ikke, er for Avanesian «uttrykk for livstretthet eller en pervertering av filosofien som yrke» (2021, s. 41). Ikke mye lek og improvisasjon å spore her. Dessuten blir han ganske høy og mørk av å raljere over at metafysiske kategorier forblir «implisitte og ureflekterte» i «dårlig og unøyaktig filosofisk tenkning» (2021, s. 42).

Interessant nok er det først og fremst det politiske som virkelig er harmvekkende for Avanesian. Det er eksempelvis primært det faktum at de nye teknologiene – med Google, Facebook og Amazon som en slags *usual suspects* – unnlater å fremvise sine materielle aspekter som virkelig provoserer Avanesian. Disse eksisterer ved at de «utbytter materielle ressurser», skriver han med marxistisk *schwung*, noe som for Avanesian avslører at de drives av materialløse ideologier og at teknologiene kun er uttrykk for «falsk hverdagsfilosofi som tjener de som til enhver tid har makten» (2021, s. 43). «Dårlig metafysikk tjener alltid en like falsk politikk», avsluttes det så overdrevent og med (igjen lite leken) *pathos*. Her kommer med andre ord det seriøse, politiske dyret Avanesian tydelig frem, og man kan ikke unnlate å legge merke til at det er den marxist-inspirerte akselerasjonismen som først og fremst spøker i bakgrunnen her. En blir derfor fristet til å svare med et slags *touché* på Avanesians utfordring. For dårlig og unøyaktig metafysisk tenkning, som absolutt preger Avanesians krumspring og argumentative frijazz, springer kanskje ut av at han drives av politiske interesser. Hadde Avanesian primært vært drevet av en genuin metafysisk interesse, ville man jo måtte forvente at han ga flere rent metafysiske problemstillinger plass og rom i seg selv, snarere enn å skynde seg over dem med harelabb for å gjøre politiske poeng ut av dem. Ja, man får etter hvert en følelse av at Avanesian snarere bruker metafysikken instrumentelt og politisk, og da må jeg innrømme at kamproppet på metafysikkens og spekulasjonens vegne klinger hult og falskt.



## Nye tider

Hva har så Avnessian å si om de nye tiders metafysikk? Hvor skal vi videre? En ting er sikkert: det som skal lede oss fremover er å løse de problemene som «angår hele samfunnet» (2021, s. 59). Med andre ord: det er samfunnsrelevans og det politiske som leder vei også her. Det er nok helt uintendert, men Avnessian risikerer nå å høres mistenkelig lik politiske bestillinger fra utdanningsmyndighetenes hold. Også i UH-sektoren snakkes det mye om samfunnsrelevans og at utdanningsinstitusjonene har et klart samfunnsoppdrag som skal prege de ulike faginnretningene ved universitetene. Det snakkes da gjerne om bærekraft, omstilling, likestilling, mangfold, globalisering og demokrati. Ja, ved NTNU har man til og med operasjonalisert det hele til en visjon om «kunnskap for en bedre verden» med bærekraft som sitt konkretiserende mantra. Skal man nå tvinges, og det av en selverklært forkjemper for metafysikken, til å presse metafysikken inn i samme tvangstrøye?

Avnessian begynner med å stille spørsmål ved vår skarve evne til å løse kompliserte og totale problemer, så som klima-krisen. Her vil både våre begrensede kognitive kapasiteter samt vår hang til narsissisme stå i veien for å finne gode løsninger: vår tendens til å sette søkelys på oss selv og våre nærmeste, eller også vår tilbøyelighet til å tenke i presens og manglende evne til å ta høyde for abstraksjoner, slik som den mer eller mindre fjerne fremtid eller fremtidige generasjoner. For ikke å snakke om hvordan vi sliter med å ta hensyn til andre arter og livsformer enn oss selv. Løsningen, ifølge Avnessian, er barokk: det krever intet mindre enn «intensiv artsopplæring innenfor området eksponentielle utviklingslogikker, et kræsjkurs i *slow violence* og en geopolitikk som med utgangspunkt i nåtidsfikseringen finner frem til post-kontemporære utviklingskriterier» (2021, s. 60). Dét er ikke en setning man tar på innpust. Ideen er at alle og alt må med: våre egne samfunn, alle menneskene som er utenfor våre samfunn (les: flyktninger), barna, fremtidige generasjoner, klimaet, dyrene, havene, intelligente maskiner og øvrige ikke-menneskelige aktører skal bli «en aktiv del av den politiske debatten» (2021, s. 60). Det er pregnante spørsmål som berøres her, selvsagt, men hva det har med metafysikk å gjøre fortelles vi fint lite om.

Avnessian har nemlig liten tid og vi må videre.

For nettopp *tid* blir neste spørsmål: særlig hvordan menneskets travelhet og rastløshet gjør at det ikke kan oppføre seg pent og holde seg til nåtiden, som andre dyr. Vi er fremoverlenende, bakoverlenende og utoverlenende dyr, må vite – et dyr som, i Heideggers vokabular, er «alltid allerede utover denne nåtiden» (2021, s. 61). Som den japanske zen-filosofen Dogen påpekte, lenge før Heideggers tid, og som også Ruth Ozeki tematiserer elegant i den vakre romanen, *A Tale for the Time Being*: mennesket er et tids-vesen, et temporalt dyr som hele tiden (tid igjen!) overskrider nåtiden (Dogen, 1985; Oseki, 2013). Ifølge Avnessian er denne ekstatiske dimensjonen noe som i vår tid utforskes teknologisk i og med vår sameksistens med maskinene: heller ikke de lever kun i nåtiden, hevdes det (2021, s. 61). Denne utforskningen får konsekvenser og gir opphav til nye spørsmål. For i vår tid må vi også spørre oss selv om ikke tiden selv har endret seg, skriver Avnessian. Lineær tid løper som kjent fra fortid gjennom nåtid mot fremtid, og her determinerer fortiden nåtiden samtidig som nåtiden peker videre fremover mot fremtiden. Men Avnessian inviterer oss nå til å snu dette bildet: hans hypotese blir at vi lever i en ny tid og i «et nytt tidskompleks», som snarere er «determinerende ut fra framtiden» (2021, s. 63). Deretter går det hurtig for seg: det sneies innom grammatiske strukturer som mulig grunnlag for tidsforståelse, før det påstås at det fortidige ikke bare er fortidig, men igjen blir aktuelt. Om det siste der ikke betyr mer enn at en type ting som har skjedd tidligere kan inntreffe igjen, er det ikke mye tids-metafysikk å hente her: men Avnessian gir inntrykk av at han mener noe mer radikalt, uten at tråden følges opp.

Som man kan ane: frijazzens metodikk slår også inn i denne seksjonen om tid. Vi formelig bykser videre: først til Bruno Latours utsagn om at vi moderne er en skapning som «ikke ser framover, men nesten utelukkende bakover – og merkelig nok *opp i lufta*» (2021, s. 66). Deretter får vi noen ord kastet etter oss om Google-algoritmene, som det påstås at har maktet å «kommodifisere samtiden» i og med at Google Now lover å organisere «ikke bare øyeblikket», men også «brukernes nært forestående framtid» (2021, s. 68). Vi lander med noen anekdoter om krigen mot terror og hvordan den er å ligne med psykoanalysen, all den stund den førstnevnte er «den politiske sykdommen som den selv tror den kurerer» (2021, s. 71). Det blir en form for *slap-stick*-argumentasjon hele veien, noe som i og for seg kunne fungert veldig godt dersom det var noe *stick* i dem. Den konservative britiske filosofen, Roger Scruton, var viden kjent for å fullstendig demontere en posisjon eller teori gjennom *one-linere*: ofte på vittig vis. Det står det beundring av, etter mitt skjønn, og er noe som helt fint kan erstatte rigid argumentasjon og logisk gyldige demonstrasjoner. Men om det er noe slikt Avnessian forsøker seg på her, så faller det som regel steindødt til jorden – i hvert fall for meg.

Overraskende nok, flyter det bedre på temaet *sannhet*: her ønsker Avnessian å slå et slag for en tenkning som går i et «rekursivt mønster», snarere enn den vante refleksive tenkningen vi «er innpodet med» (2021, s. 77). Den siste tenkningen er speilpreget og reaktiv, hevder han, slik at tenkningen uavlatelig søker å forholde seg til et «objektliggende (og objektivt) motstykke» (2021, s. 77). For de av oss som kjenner til den fenomenologiske tradisjonen er dette kjent stoff: fra Edmund Husserl via Heidegger og Merleau-Ponty til Jean-Luc Marion har den objektiviserende tenkningen blitt problematisert i fenomenologiens navn og med et stadig tilbakevendende ønske om å kunne ha en annen, mer åpen form for tenkning der «saken selv» kan fremtre i all sin fenomenologiske rikdom. Den rekursive tenkningen er her bedre enn den refleksive, ifølge Avnessian, idet den lar delene forbinde seg med hverandre til nye helheter. I sin tur bidrar det til å forandre både de integrerte delene og de integrerende helhetene, samtidig som at både erkjennelsesobjektet og det erkjennende subjektet forvandles – og forvandler hverandre – i en slags gjensidig dans (2021, s. 77). Den rekursive tenkningen melder seg også av politiske grunner, hevder Avnessian, siden den er deltakende og involvert. Avnessian mener dessuten å finne de samme kontrastene mellom det rekursive og det refleksive i forskjellene mellom maskin-tenkning og menneskets tenkning. Rekursjon preger både de språklige strukturene i vår tenkning, men også dens biologiske fundament i hjernen: språket ved at de integrerte delene og den integrerende helheten i enten en setning, en serie utsagn eller i et helt språk bevirker hverandre gjensidig i en fortløpende prosess som aldri kommer til sin avslutning. Hjernen, ved at dens deler, ulikt delene i en computer, er fleksible nok til å ta over hverandres funksjoner dersom de slås ut eller skades (2021, s. 79).

Men det stopper ikke der: for de rekursive strukturene preger videre både de sosiale og de økologiske strukturene som gjør livet på jorden mulig, ifølge Avnessian. Overalt er det gjensidige, rekursive tilpasninger som viser seg, hvor del og helhet rekursivt forvandler og tilpasser seg hverandre gjensidig. Et eksempel får holde: nemlig hvordan livet på jorden har tilpasset og bevirket de atmosfæriske forholdene, som i sin tur har bidratt til at livet på jorden har tilpasset seg videre og vice versa. Avnessian forklarer disse ikke som rene mekanismer altså, men som en serie av rekursive tilpasninger. Rekursjon finner med andre ord sted på alle nivå: det er «en universell operator som regulerer og styrer alt fra cellene til atmosfæren, fra de individuelle tankeprosessene til de sosiale strukturene» (2021, s. 81). Å tenke rekursivt snarere enn refleksivt – altså: snarere enn i vår vane tro å forsøke på refleksivt vis å finne samsvar mellom tenkning og objekt – er følgelig både *alfa* og *omega* for enhver

fremtidens metafysikk. Det gjelder å tenke sannhet med Hegel snarere enn med den øvrige tradisjonen: for sannhet er ikke «ganske enkelt (et avbilde av) virkeligheten», men snarere en «enhet av mulighet og virkelighet i verdens begrep», hevder Avnessian (2021, s. 86).

Det går raskt unna også her, selvsagt: det begrunnes for eksempel ikke hvorfor man også må tenke rekursivt snarere enn refleksivt for å forstå alle disse vekselvirkningene og tilpasningene. Faktisk ser jeg ikke helt at Avnessian viser at rekursiv tenkning er nødvendig i det hele tatt. For siden Avnessian på den ene siden påstår at refleksiv tenkning er innpodet og følgelig den vanlige formen for tenkning som preger mange i dag, og på den andre siden fremmer en ny form for rekursiv tenkning bedre egnet til å forstå verden og oss selv, så blir det etter min oppfatning umulig å forstå hvordan vitenskapene, som Avnessian lener seg tungt på, i det hele tatt har kommet så langt som de har kommet. Sagt annerledes: som tradisjonelt tenkende filosof (les: refleksivt tenkende), så har jeg ingen problem med å forstå alle disse gjensidige vekselvirkningene som forklarer alt fra økologiske til atmosfæriske og språklige forhold. Hvorfor det kreves en egen form for rekursiv tenkning i tillegg for å forstå disse tingene er derfor en gåte. Det kan kanskje innvendes at jeg for å forstå alt dette allerede tenker rekursivt nok: men i så fall skjønner jeg virkelig ikke hva det er Avnessian tar til orde for her. For er det ikke nettopp sånne sidrumpe, metafysiske tradisjonister som meg han søker å omvende til den rekursive tenkningens Hegel-inspirerte evangelium?

Man kan også begynne å frykte for realismen i den spekulative realismen når det demrer for oss at tenkningen og sannheten er vekselvirkende mellom to gjensidig forvandlende, slik Avnessian skriver: nemlig mellom den erkjennende og det erkjente. Kollapser ikke da Avnessians posisjon til en form for problematisk idealisme, som vi kjenner så godt fra før og der tanke og forestilling betinger objektet og preger dets natur? Vel, det er i grunn her det begynner å bli artig: for dette kan løses med et ontologisk grep der en lar det rekursive også prege vårt forhold til virkeligheten – ja, sågar prege virkeligheten selv. For i dette metafysiske bildet er ikke virkeligheten bare noe som foreligger av seg selv og som vi, det erkjennende subjektet, så må komme til og korrelere med vårt eget bevissthetsinnhold. Nei, snarere er det snakk om at den samme gjensidige tilpasning mellom erkjennende subjekt og erkjent objekt gjør seg gjeldende også her. Virkeligheten forvandles og blir til seg selv i og med erkjennelsesakten, og vi, det erkjennende subjekt, forvandles med den: det hele i gjensidighet.

Det blir dessverre ikke gravd dypt nok i dette, selv om temaet fortjener sin behandling. I så måte er dette atter mer av et programmatisk anløp som Avnessian gjør, mens det står til en annen anledning å gjennomføre argumentasjonen. Som fagperson kan man selvsagt komme med alskens innvendinger mot den posisjonen som Avnessian gjør seg til talsmann for her. Men jeg tenker også at det kan være vel så mye verdt å kun la forslagene stå igjen som det de er: som nettopp forslag og tentative anløp. Slik kan vi møte Avnessian på et avgjørende punkt: nemlig ved å si oss enige i at uansett hvordan vi lander, så trenger vi en «metafysikk som møter virkeligheten med åpne øyne» (2021, s. 88). Spørsmålet blir: er det en *spekulativ* metafysikk?

## Spekulasjon

Avnessian avslutter det hele i spekulasjonens ånd: ved å ta til orde for den på nytt og på programmatisk vis. Det er også på disse tingene jeg synes at boken fungerer best. Jeg er ikke enig i alt han sier her, men det som sies kommer i hvert fall relativt klart frem. Som nevnt tidligere: dette er et kampskrift for metafysikken og kampropet til dagens filosofi er å gjenoppta «den tenkende konfrontasjonen med metafysiske temaer og fenomener» (2021,

s. 103). Jeg kunne ikke vært mer enig med Avanesian. Denne delen begynner dessuten med et feiende flott sitat av den skjønnlitterære, og nå avdøde, forfatteren David Foster Wallace: «Sannheten vil frigjøre deg. Men ikke før den er ferdig med deg» (Wallace, 2006, s. 389). Utsagnet fra Wallace vektlegger sannhet som frigjør, men legger klokkelig til at sannheten må få virke i deg først. Dette i diametral motsetning til de som legger sannhet og metafysikk vekk til fordel for det politiske og frigjørende. Utsagnet til den amerikanske pragmatisten og provokatøren, Richard Rorty, kan tjene som eksempel på motsatsen, idet han sa ting som at «ta vare på friheten, så vil sannheten ta vare på seg selv» (Rorty, 2006). Lest som et filosofisk program kan Rorty her forstås som å ta til orde for å legge metafysikken vekk til fordel for politisk tenkning – noe han også i stor grad gjorde. Avanesian holder seg derimot med Wallace.

Han begynner med å hevde at religionenes tilbakekomst i vår tid skyldes et intellektuelt svik. Det kommer av blant annet at filosofene har gjort seg selv irrelevante ved å trekke seg unna metafysikk og spekulasjon, hevder Avanesian. For ved å trekke seg unna det metafysiske, så har de samtidig banet vei for at det kommer flere religiøst orienterte svar på metafysiske tema og fenomen, all den stund dette er og blir spørsmål som menneskeheten, som det kronisk-metafysiske dyret vi er, uavlatelig vil bale og stri med. Avanesians holdning virker å være analog med noe som David Wiggins ga uttrykk for en gang: nemlig at filosofien bare må gjøre det beste ut av det dersom spørsmålene blir reist såpass universelt og ofte som det de metafysiske spørsmålene blir (Wiggins, 1991, s. 88). Men, ulikt Wiggins, så ser Avanesian først og fremst en fare ved at religiøs terminologi og tenkning gir kraft til mer konservativ og reaksjonær politikk. Her har nok Avanesian et poeng: for man kan lett se nyere politisk debatt, så som diskusjonene rundt abortlovgivning, i et slikt lys. Tilbakekomsten av religiøse retninger har helt klart bidratt til å svekke progressiv lovgivning, som vektlegger kvinnens autonomi og frie valg, til fordel for mer reaksjonær juss der man binder og begrenser kvinnens autonomi av hensyn til religiøst-motiverte ideer om fosterlivets ukrenkelighet. Debatten preges derfor fort av «teologiske nykker», for å låne et begrep av Marx og som også Avanesian siterer, snarere enn av en opplyst, rasjonell metafysikk (og etikk) med forankring i vitenskapen (2021, s. 104).

Den religiøse tilbakekomsten preger også vår tids nyvunne, absolutte tro på data, ifølge Avanesian. Data og algoritmisk-matematificert empiri er blitt helliggjort via bakveien, hevdes det. Her støtter Avanesian seg på Yuval Harari og hans begrep om *dataisme*. Den blinde troen på data kommer til uttrykk ved at man stoler blindt på riktigheten av statistisk behandling av enorme mengder data: det hele på en slik måte at «korrelasjon erstatter kausalitet» og man ikke lenger trenger «koherente modeller» eller «enhetlige teorier» for å nyttiggjøre seg dataene, for å sitere en av *dataismens* yppersteprester Chris Anderson (Avanesian, 2021, s. 105). Ifølge Avanesian underslår slike feilaktige metafysiske analyser enhver forbindelse til det jordiske og materielle: han ser dem derfor som utslag av teologi. De også kamuflerer nemlig sin materielle tilknytning og legger dermed grunnen for effektiv materiell utbytting og maktbruk. Oppgaven til en fremtidens metafysikk blir derfor som følger: å være en profan motkraft som kan «oppspore og bekjempe de teologiske tendensene ikke bare i den politiske kulturen, men også i andre diskurser og vitenskaper», sier Avanesian (2021, s. 106). Her gjør altså Avanesian Quentin Meillassoux' ord til sine egne ved å nikke anerkjennende til det paradoksale utsagnet fra sistnevnte om at: «Jo bedre tenkingen er bevæpnet i kampen mot dogmatismen, desto mer hjelpeløst synes den å være utlevert til metafysikken» (2021, s. 108).

Igjen ser vi altså hvordan Avanesian primært ser politisk aktualitet og politiske farer ved at man unndrar (og har unndratt) seg metafysikken. Han anfører igjen og igjen at en «ny

konfrontasjon med metafysikken må i dag settes på dagsorden» og at vi trenger å lære hvordan man kan «argumentere rasjonelt i et usikkert metafysisk terreng»; men han sier samtidig at dette må gjøres «først og fremst av samfunnsmessige og politiske grunner» (2021, s. 107). Vi må med andre ord ta tilbake det enestående spekulative potensial som ligger metafysikken til del, som han skriver og derigjennom gjenreise «den aggressiviteten som ligger til grunn for filosofiens prosjekt» (atter et Meillassoux-sitat), *men* kun for å hive dette inn i den politiske kampen mot religiøsitet og troen på at man har «privilegert *tilgang til det absolute*» (2021, s. 108). Vi ser altså lite annet hos Avanesian enn en politisk motivert metafysikk. Dette er ikke direkte i tråd med Rortys utsagn, riktignok; men i kampens hete virker det helt klart som at Avanesian gladelig ignorerer eller tar lett på andre halvdel av Wallace-sitatet, som nettopp betonet at sannheten må gjøre seg ferdig med en først før frigjøringen kan finne sted.

Hvor går så ferden videre for en mer politifisert metafysikk, ifølge Avanesian? En slik spekulativ tenkning, sier Avanesian, må stadig være på utkikk og observere. Han benytter seg her av den etymologiske forbindelsen mellom spekulasjon og ordet *speculari*, som betyr å holde utkikk eller observere. Dette krever visuell tenkning, sier han videre, uten å gjøre rede for hvorvidt han med «visuell tenkning» mener vi skal tenke i bilder snarere enn begreper; før han legger til at slik tenkning må se fremover. Spekulasjon er «en modal tenkning som alltid betrakter sine omgivelser og kontekster nøye», presiserer Avanesian, før han sier at spekulasjonen trives dårlig i sin nåtid og derfor må se både «framover og bakover i tid» (2021, s. 113). Til sist anføres det noen ord om at tenkningen må lære seg å ikke frykte det fremmede eller den andre – dette med annethet og fremmedhet har jo blitt en klassisk kontinental-filosofisk sviske – før Avanesian avslutter boken med å peke på at tenkningen må sikte «mot en annen framtid» og «en *othering*». Helt til sist lar han det hele tone mystisk ut med ordet *xenoiesis* – en gresk-inspirert neologisme med koblinger til fremmedhet.

Det er med andre ord relativt dvaske saker dette ebber ut it. Tenkningen må være åpen, på utkikk, se fremover og bakover og ikke frykte det fremmedartede, som sagt: og det er fint, men det er jo floskler fra ende til annen som bidrar med svært lite. Det hele minner faktisk litt om den tomheten som springer en i øynene om man i vanvare (grøss og gru!) leser for mange metode-deler fra typiske humaniora-prosjekter til Norges Forskningsråd: men der kan man i hvert fall lene seg på unnskyldninger om instrumentell nødvendighet. Muligens ligger det i fagets egenart og natur å være vag på hva fremtiden vil bringe og hvordan man må gå frem rent metodisk fremover: men i så fall burde man kanskje være dannet eller klok nok til ikke å si så mye om det? Som Aristoteles påpeker i bok IV av *Metafysikken* (Aristoteles, 1960, 1006aff; Heidegger, 2008, s. 449), så er det et tegn på manglende dannelse å forvente argumenter om alt og i alle henseender. Implisitt: den godt utdannede vet også når man ikke skal be om videre argumenter og begrunnelser. Her taler Aristoteles livserfarent, etter min oppfatning. Så ber jeg heller ikke Avanesian om å komme opp med noen metodiske grunnregler og argumentative føringer for fremtiden som ikke finnes og som det følgelig vil være uklokt å be om: nei, jeg anbefaler snarere om å tie. Man tier der man kun har floskler å by på.

«Om det vi ikke kan tale, må vi tie», som Wittgenstein tross alt sa (2001, s. 89).

## Avslutning

For å runde av: det er muligens uheldig å sette en analytisk skolert filosof som meg til å diskutere en bok som Avanesians *Metafysikk for vår tid*. Avanesian har som sagt føttene godt plantet i den kontinentalfilosofiske leir og i så måte blir det litt som å sette Erna Solberg til

å vurdere Ap-slagord for neste valgkamp: resultatet er på mange måter gitt. Jeg har heller ikke latt være å gi Avanessians bok hard medfart underveis, og jeg holder fast ved den kritikken. Boken er tidvis retorisk og argumentasjonen fremstår i lange passasjer som både sleip, motivert av politiske føringer og, dessverre, overfladisk. Samtidig vil jeg skynde meg med å si at jeg ser med sympati på selve programmet og kampropet for en nåtidens og fremtidens metafysikk.

På den analytiske siden av kjølen har man, som sagt, bedrevet moderne metafysikk en god stund allerede. Ulike former for realisme har dessuten blitt behørig undersøkt og testet ut. Man kan også se at det finnes en del rammeverk der de mer rekursive tenkemåtene får spillerom. Jeg ønsker ikke å si et «velkommen etter» til Avanessian og kontinentalfilosofien, for den har, på samme måte som den analytisk-orienterte filosofien, hatt sine egne utviklingsspor og vært nødt til å nøste opp i sine egne floker for å kunne ankomme metafysikken igjen. Det er derfor positivt å se en bevegelse nå som legger frem et slags program og tar til orde for spekulativ realisme. Et slikt program er faktisk savnet på den analytiske siden, der man stort sett har arbeidet stykkevis og delt med ulike metafysiske problemstillinger, men mer sjelden har tatt frem den store penselen for å streke opp de større linjene. Unntaket er muligens Timothy Williamsons forsøk på å sparke i gang en filosofiens filosofi eller meta-filosofi i *The Philosophy of Philosophy* (2008), men også i den boken truer den analytiske tendensen med å sette søkelys på spesialiserte teoretiske problemstillinger med å stå i veien for de større linjene. Min kritikk av Avanessian er likevel at de store linjene i hans kampskrift blir for grovkornede og karikerte. Samtidig har jeg anklaget han for å gjøre metafysiske avveininger, om ikke direkte av politiske årsaker, så i det minste for å gjøre vei i den politiske vellinga. Med andre ord, *Metafysikk for vår tid* ser ut til å gjøre metafysikken til et instrument – ja, den reduserer den til en politikkenes tjenestepike, for å referere til den gamle ideen om filosofien som *ancilla theologiae* (en teologiens tjenestepike). I en tid der filosofien, som resten av universitetsfagene, stadig presses til å rettferdiggjøre sitt virke som samfunnsrelevante og nyttige i møte med de store samfunnsutfordringene, er det i grunn synd at Avanessians betimelige kamprop for metafysikken ender der. For la det være klart: diskusjonen Avanessian reiser på metafysikkens vegne ønskes velkommen: men ikke konklusjonene.

*Måtte den metafysiske spekulasjonens spetakkel aldri falle til ro.*

## Referanser

- Aristoteles (1960). *Metaphysics*. Ann Arbor Paperbacks.
- Armstrong, D.M. (1978). *Nominalism and Realism*. Cambridge University Press.
- Avanessian, M. (2021). *Metafysikk for vår tid*. Existenz forlag.
- Dogen, E. (1985). *Moon in a Dewdrop: Writings of Zen Master Dogen*. North Point Press.
- Heidegger, M. (1976). *What is called Thinking?* HarperPerennial.
- Heidegger, M. (2008). *Martin Heidegger: Basic Writings*. HarperPerennial.
- Kripke, S. (1972). *Naming and Necessity*. Blackwell Publishing.
- Kuhn, T. (1996). *The Structure of Scientific Revolutions*. The University of Chicago Press.
- Leibniz, G.W. (1989). *Philosophical Essays*. Hackett Publishing.
- Lewis, D. (1999). *Papers in Metaphysics and Epistemology*. Cambridge University Press.
- Marx, K. (1973). *Marx i ett bind*. Pax Forlag.
- Nietzsche, F. (2012). *Menneskelig, altfor menneskelig*. Spartacus.
- Ozeki, R. (2013). *A Tale for the Time Being*. Penguin Books.
- Platon (2001). *Platon Samlede Verker Bind V: Kleitofon, Staten*. Vidarforlaget.
- Popper, K. (2002). *The Logic of Scientific Discovery*. Routledge.

- Quine, W.V.O. (1980). *From a Logical Point of View*. Harvard University Press.
- Rorty, R. (2005). *Take Care of Freedom and Truth will take Care of itself: Interviews with Richard Rorty*. Stanford University Press.
- Spinoza, B. (1992). *Ethics: with The Treatise on the Emendation of the Intellect and Selected Letters*. Hackett Publishing.
- Wallace, D.F. (2006). *Infinite Jest*. Little, Brown & Company.
- Wiggins, D. (1991). *Needs, Values, Truth*. Oxford University Press.
- Williamson, T. (2008). *The Philosophy of Philosophy*. Blackwell Publishing.
- Wittgenstein, L. (2001). *Tractatus Logico-Philosophicus*. Routledge.